

SIMON Melinda

Hoffmann Alfréd és a dualizmus
könyvkereskedelme / Simon Melinda. – Budapest : Balassi, cop.
2016. – 502 p. : ill. ; 24 cm
ISBN 978-963-506-977-4

Egy elfeledett polgár a 19. századból: Hoffmann Alfréd

Művelt könyvkiadó és modern vállalkozó

Simon Melinda a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék adjunktusa. A 19–20. századi kiadó- és nyomdászattörténet kutatójának új, hiánypótló monográfiáját 2016-ban jelentette meg a Balassi Kiadó. Hiánypótló, mert *Hoffmann Alfréddal*, a dualizmuskori magyar könyvészet meghatározó alakjával meglehetősen mostohán bánt eddig a szakirodalom. Sokirányú könyvkiadói- és könyvkereskedői munkásságának bemutatását, a hazai kulturális és tudományos életben betöltött szerepét méltánytalanul mellőzték a 20. század második felében a témában megjelent összefoglaló munkák írói. 1929-ben *Révay József* foglalkozott utóljára Hoffmann személyével, tevékenységével.¹ Értékelhető életrajzi összefoglalás két évvel a könyvkiadó halála után, 1907-ben jelent meg *Róna Béla* tollából. Simon Melinda műve előszavát az ő írásából vett idézettel kezdi: Róna Hoffmann életművét *Emich Gusztáv* és *Ráth Mór* mellé helyezte.² Ki volt ez a könyves szakember, akit a kortársak nagyra értékelték, de a közelmúlt szakmatörténet-írása feledésre ítelt?

Hoffmann Alfréd sikerrel vezette a nagy hagyományú Eggenberger-féle könyvkereskedést a 19. század második felében, testületi tagként részt vett az Athenaeum kiadó irányításában. Több mint egy évtizeden keresztül a Magyar Könyvkereskedők Egylete elnökeként koordinálta a szakma ügyeit, képviselte érdekeit. Társadalmilag megbecsült, köztisztelőnek és közszeretettnek örvendő polgár volt, figyelemreméltó kapcsolatrendszerrel. Jelentős vagyonából tekintélyes összegeket fordított jótékony célokra, támogatott társadalmi, szakmai szervezeteket és kezdeményezéseket. A források³ nem hallgattak vonzó személyiségről, és az emberekre gyakorolt hatásáról sem. Érdemes idézni Simon Melinda értékelését: „*a nyílt, barátságos és mindig korrekt úriembert a legjelentéktelenebb könyvesbolti segédőtől az akadémia elnökéig mindenki őszintén szerette, s személyiségének közkedveltsége páráját ritkítja a teljes szakmatörténetben*”.⁴

A monográfia első fejezetei⁵ segítik az olvasó bevonódását a könyvkiadó világába és megismerni azt a mentalitást, amely életpályáját jellemezte. Hoffmann Alfréd németajkú polgárcsaládba született 1838-ban. Apja, a burgenlandi származású *Hoffmann József* vámhivatalnok, szorgalmas és törekvő emberként egyre jelentősebb állomáshelyeken szolgált. Egyre nagyobb presztizsú és jobban fizetett állás jövedelméből tartotta el növekvő családját. Gyermekai közül többen jó gazdasági érzékkel rendel-

keztek: három fiú (Alfréd, Victor/Győző, Sándor) sikeresen boldogult pénzügyi-kereskedelmi pályán, a szerzetes Ágoston a rábizott rendház zilált anyagi viszonyait rendezte. A Benedek szerzetesi nevet viselő testvér intézkedéseivel közössége életét is megújította, művelt és széles látókörű ember hírében állott. Alfréd és Sándor befektetések révén a 19. század második felének jómódú polgárai közé számítottak. A Hoffmann-testvérek társadalmi feladatokat is vállaltak: egyletek, egyesületek életében és érdekében tevékenykedtek. A család nyelvi-identitásbeli asszimilációjának kezdete is nyomon követhető. A soproni német polgárcsaládból származó *Finck Anna* halálakor férje, Hoffmann József német nyelvű gyászjelentést készítettett, tíz évvel később (1868-ban) a családfő elhunytát már kétnyelvű szomorújelentés adta hírül az ismerősöknek.

A polgárosuló Magyarország tudományos-kulturális életében betöltött szerepe szempontjából Hoffmann Alfrédot a legfontosabb családi kapcsolat Magyarország legjelentősebb könyvkiadó-vállalatának tulajdonosaihoz, az *Engenbergek*hez fűzte.⁶ Nagynénje, *Hoffmann Mária* felesége volt a cég szakmai helyét e néven megalapozó Engenberger József fiának, *Ferdinándnak*. A könyvesbolt a 19. század eleji értelmiség legjobbainak találkozóhelye volt. Rendszeres látogatói közül *Fáy András*, író, *Karacs Ferenc* rézmetsző-térképész, *Horvát István* történész, *Virág Benedek* és *Vitkovics Mihály* költő is tagjai voltak annak a baráti körnek, amely eszmecserét folytatott a világ dolgairól az idős könyvkereskedővel, Engenberger Józseffel. Engenberger és fia vállalkozásánál tanulta segédként néhány évig a könyves szakma alapjait a kamaszkorba lépő rokon, Hoffmann Alfréd. Életútja, mentalitása szempontjából meghatározó volt külföldi tanulmányútja⁷, egy jelentős németországi könyvkereskedésben szerzett üzleti, gyakorlati tapasztalatai. Ennek az időszaknak hozadéka volt Hoffmann tágabb szellemi horizontja, műveltsége, németországi könyves kapcsolatai. Fontos elköteleződése a képzőművészet iránt is a müncheni évekhez kötődött: az akadémiát szorgalmasan látogató fiatalember ugyan nem lehetett festő, de az Engenbergium értelmiségi köréhez számtalan művész is tartozott, akiket Hoffmann kezdeményezéseikben, pályájukon támogatott. Münchenben kötött életre szóló barátságot a későbbi neves festőművésszel, *Székely Bertalannal*.

Hoffmann Alfréd könyves pályájának gerincét korszerű kiadói tevékenysége alkotta. Az ő esetében a gazdasági kompetenciához komoly szellemi tartalom, kommunikációs- és tudmány szervezői készség társult. A kor vezető értelmisége számára te-

remtett szellemi műhelyt és publikálási lehetőséget. Lehetetlenség felsorolni azok nevét, akik egykor az Engenbergium értelmiségi körét alkották, és akiknek nevét megőrizték a források. A közeli barátokon, Székely Bertalanon, *Hampel Józsefen*, és a szerkesztő *Nagy Miklóson* kívül a képzőművészek, a legkülönbözőbb tudományterületek képviselőinek több nemzedéke vett részt a szellemiekről folytatott eszmecserében és a vidám, közvetlen társalgásban. Ízelítőül néhány név a hosszú névsorból: *Eötvös Loránd*, *Gyulai Pál*, *Högyes Endre*, *Kármán Mór*, *Lotz Károly*, *Marczali Henrik*, a *Plósz testvérek* (Pál, biokémikus, Sándor jogász, Béla állatorvos), *Pulszky Ágost* és *Ferenc*, *Schulek Frigyes*.

Simon Melinda könyvének *Engenbergium, Tankönyvkiadás, Tudományos könyvkiadás, Gyermekek és ifjúsági könyvek, szakácskönyvek, fürdőirodalom* c. fejezetei részletes és átfogó képet adnak értelmiségi kapcsolatairól és kiadói politikájáról. Engenberger Ferdinánd üzletének átvétele után a kereskedés legjobb hagyományait folytatta: tankönyv- és tudományos szakkönyvek kiadójaként,⁸ értelmiségi találkozóhelyként kapcsolódott a vállalkozás profiljához, cégének mindenkor elnevezése is utalt a neves elődökre⁹. Kiadói politikájában kora elvárásainak megfelelően önállóbb vonalat vitt az Engenbergekénél, amely főként a tudományos könyvkiadás területén volt szembeszökő. A „*Magyar Tudományos Akadémia könyvtára*” címmel rendelkező Engenberger könyvkereskedés, főként adminisztratív feladatot rótt a tulajdonosokra, és nem járt jelentős bevétellel sem. A bizomány az akadémia önálló kiadóvállalatának létrejöttével szűnt meg Hoffmann Alfréd cégvezetése idején.

A szakkönyvkiadás területén az elődökhöz hasonlóan a jogi művek álltak a tematika élén. Orvostudományi, közgazdaságtani, történelmi, pszichológiai és számos más tudományterület hazai képviselői tollából megjelent szakmai alapvetések és eredmények láttak napvilágot Hoffmann közreműködésével. Jó üzleti érzékkel felismerte az újonnan jelentkező igényeket, a művelt könyves biztos szemmel választott kiadásra témát és szerzőt. Simon Melinda kiemeli annak jelentőségét, hogy Hoffmann nem a német tudományos munkák magyarországi kiadásával, hanem a hazai eredmények minél szélesebb körben való megismertetésével vált jelentőssé a szakmatörténetben. A magyar tanügyi rendszer dualizmus kori reformja, az új iskola- és követelményrendszer ennek megfelelő tankönyveket tett szükségessé. Hoffmann felismerte ennek jelentőségét. Szoros munkakapcsolatban állt a középiskolai tanterv kidolgozójával, *Kármán Mórral*, ezzel biztosította az aktuális követelmények-

nek, az engedélyeztetési szempontoknak megfelelő tankönyvek létrejöttét. Hoffmannék jó üzleti érzékel „adományként” küldték a megjelenő művek egy példányát a középiskoláknak, ezzel biztosítva a további megrendeléseket. Egyetemi tankönyvet a jog, az orvostudomány és a gyógyszerészet oktatásához adtak ki.

Tudományos könyveknél nagyobb példányszámban megjelentethető műfajokban is sikeres volt. Az igényes, magyar nyelvű gyermek- és ifjúsági irodalom kiadásában és népszerűsítésében fontos szerepe volt Hoffmannéknak. A nők számára két szakácskönyvet jelentettek meg. Népszerűségüket jelezte, hogy több kiadásban, és különböző formában láttak napvilágot, így különböző pénztárcájú háziasszonyok számára is elérhetővé váltak. A fürdőturizmus fellendülése is számos érdeklődő olvasót vonzott az Eggenberger-féle könyvkereskedésbe, akik a *Fürdőirodalmi Könyvtár* szakmai szerkesztő nevével fémjelzett, igényes tartalmú köteteket vásárolták. Hoffmannék sikeresen mutatták be kiadványaikat a különböző fórumokon, így a világiállításokon is. A millenniumi kiállítás másfajta sikert hozott Hoffmann számára (*A millenniumi kiállítás csoportbiztos*). Szervezőképességével, inspiratív magatartásával, üzleti érzékével, és nem utolsósorban a mindig a köz javára kamatoztatott politikai kapcsolataival sikerült elérnie, hogy a magyar kiadók sikeresek voltak ezen a seregszemlén. Fontos volt, hogy a könyvesek külön, és nem más szakmákkal közös osztályban állíthattak ki, amelyet Hoffmannak sikerült a döntéshozóknál kieszközölnie. A kiállító kiadók közös katalógusa *A magyar kiadók millenniumi könyvjegyzéke* címmel jelent meg. A millenniumi szakmai seregszemle sikere is példa arra, hogy a könyves szakma képviselői jól döntöttek, amikor az Eggenberger-féle könyvkereskedés tulajdonosát választották a Magyar Könyvkereskedők Egyletének elnökévé (*A Magyar Könyvkereskedők Egyletének élen*). Az érdekek védelmén túl a különböző területek (könyvkiadók és könyvkereskedők) összebékítésén is sikerrel fáradozott Hoffmann.

Simon Melinda a hoffmanni életmű minél teljesebb rekonstrukciójára törekszik, így nem hiányoznak a kötetből az üzletmenetet és szakmai konfliktusokat tárgyaló fejezetek sem (*Eladási és szerződéskötési gyakorlata; Szerzői jogi per Müller Adolf ellen*). A pályája kezdetén vállalkozása, a kölcsönkönyvtár, az első szárnypróbálgatás volt a szakmában, amelyet hamar felváltott a sikeres kiadói profil (*Az első főnöki évek. A kölcsönkönyvtár*). Az utolsó üzleti kezdeményezéséhez, a műkereskedéshez, a beteg, idős könyvesnek már nem sok köze volt (*A régi bolt lebontása, átköltözés a Kecskeméti utcába. A mű-*

kereskedés). Társadalmi és szakmai elismertségéről több fejezet (*A Ferenc József-rend lovagja; Testületi funkciói, kereskedelmi tanácsosi címe; Székely Bertalan festménye; Temetése; Emlékének ápolása*) alapján alkothatunk képet.

A könyvkiadó életpályája bemutatásának lényeges eleme a személyes szál (*Külleme, egyénisége, életmódja; Jótékonykodás és mecenatúra; Depressziója; Öngyilkossága*). Simon Melinda nemcsak Hoffmann portréját rajzolja meg a kortársak optikája segítségével, de környezete fontos személyeiről, a biográfia szempontjából lényeges emberekről is képet alkothatunk. Hoffmannat vonzó külsejű, művelt, szelíd lelkű, jóindulatú, szerény, komoly embernek ismerjük meg. Kiváló kommunikációs érzékének hozadékként sikeres üzleti és gazdasági vállalkozásait, kiterjedt kapcsolati hálóját és az Eggenbergiumot mint értelmiségi-szellemi központot könyvelhetjük el. Konfliktuskerülő magatartása már fiatal korában megmutatkozott, amikor az áhított művész pályának a családi akarat első, határozott megnyilvánulása alkalmával búcsút mondott, hogy könyvkereskedőként nagybátyja nyomdokaiba lépjen. Érzékenysége művészi hajlamában, az emberekhez való empatikus viszonyulásában nyilvánult meg, de ez érhető tetten depressziójában és öngyilkosságában is. Hoffmann sikeres vállalkozó volt, előfordult azonban, hogy emberszeretete felülírta gazdasági érdekeit: *Lechner Gyula* festőművész Madách-fordítása kiadásának ügyében járt közbe a lipcsei Reclam könyvkiadónál annak ellenére, hogy ő már korábban megjelentette *Az ember tragédiáját* egy másik német fordításban.¹⁰ A szerzőknek még a mű megírása előtt, magas tiszteletdíjat fizetett, türelmes volt késedelmes előfizetővel.¹¹ Támogatott társadalmi kezdeményezéseket és szervezeteket, szakmai mecenatúrájának köszönhette a kereskedősegédek egylete, a *Csak szorosán*, hogy súlyát növelni tudta az érdekvédő szervezetek között. Támogatásért folyamodott az 1886-1900 közötti időszak *Magyar Könyvészet*e kötetei megjelentetése érdekében, amelyet *Petrik Géza* szerkesztett. Az összeg megérkeztéig Hoffmann saját pénzéből előlegezte a nyomdai költségeket.

Simon Melinda érthető módon külön fejezetet szentel *Kovatsits-Molnár János*nak (*Üzlettársa és barátja, Kovatsits Molnár János*), akinek tehetsége és szívós munkája nélkül Hoffmann nem hozhatta volna létre nagy ívű kiadói tevékenységét. Kovatsits-Molnár halála után az Eggenberger-féle könyvkereskedés e vállalkozása meg is szűnt, ennek körülményeit a szerző *A kiadói üzlet eladása az Athenaeumnak* című fejezetben dolgozza fel. Komoly műveltségük és segítőkészségük mellett a kortársak kiemelték a

két könyvkereskedő egymástól nagyon különböző egyéniségét, amelyet közös üzleti tevékenységük területén nagyon jól kamatoztattak. *Vastagh Gyuláról*, Hoffmann utolsó cégtársáról a szerző az alkalmazotakról¹² szóló fejezetben ír. Nem véletlenül, hiszen Vastagh kereskedősegédből lett a könyvkiadó cégtársa Kovatsits-Molnár halála után. Az új üzlettárs – noha nem vitt tőkét a vállalkozásba – teljes aláírási joggal rendelkezett. Ez nem volt szokványos eset, de jól illusztrálja Hoffmann szerénységét és mások felé mutatott megbecsülését. A Hoffmann-cég utolsó sikeres vállalkozása, a műkereskedés, minden bizonnyal Vastagh nevéhez és tevékenységéhez köthető.

Hoffmann életművét és személyét illetően nyeresége a kötetnek a személyes visszaemlékezéseket tartalmazó források használata. *Benkő Gyula, Lampel Józsefné, Sennovitz Adolf, Vastagh Gyula* és mások írásai a tények és adatok közlésén túl közvetítik a kortársak Hoffmann iránti szeretetét a mai olvasó számára. *Krúdy Gyula, Ágai Adolf* idézett művei segítik a bevonódást a korabeli társadalomba, Hoffmann világába, és közel hozzák a „boldog békeidők” hangulatát. Az egységes képet erősíti és árnyalja a nyomtatott dokumentumok mellett a sokféle forrás használata (családfák, gyászjelentések, alaprajzok, fotók, táblázatok). A mellékletben több, szakmatörténetileg is fontos kézirat eredeti nyelvű szövegközlése található. A kötet használatát segíti a szakkönyveknél elengedhetetlen, alapos személy- és helynévmutató. A képek forrásairól összeállított jegyzékben az illusztrációk között a szerző eredeti dokumentumokról készített fényképfelvételei, grafikái is szerepelnek. A néhány oldalal több mint ötszáz oldalas monográfia végéről hiányzik a felhasznált forrásokat dokumentáló bibliográfia. Az „egyben látást” is segítő szakirodalmi összegzés valószínűleg jelentősen növelte volna a kötet terjedelmét.

A szerző sokrétű, hatalmas forrásanyaggal, teljességre törekvően rekonstruálja Hoffmann életútját, munkásságát. A gazdagon lábjegyzetelt, vaskos kötet mégsem sorolható a száraz vagy nehézkesen olvasható tudományos művek közé. Simon Melinda e tekintélyes forrásanyagot úgy kezeli, hogy az olvasó számára ne váljék megterhelővé. Fontos adatokat helyez el a lábjegyzetben, így nem akad meg az olvasás menete. A lebilincselően olvasmányos könyv egy jelentős életpálya remek összefoglalása, és egy rokonszenves, törekeny ember portréja. Komplex kép, amely a 19. századi könyvszakmai tudásunkat bővíti jelentős tényanyaggal, egyben időutazás részeseként a források segítségével magunk is Hoffmann történetének részeséivé válunk, és részeséivé válunk a dualizmus polgári világának is. Az előszó-

ban megfogalmazott szerzői szándékot¹³ meghaladó monográfiával Simon Melinda nemcsak adósságot törleszt, hanem visszaemeli Hoffmann a könyves szakma történetébe a kortársak által már kijelölt, őt megillető helyre.

A Balassi Kiadó által gondozott kötet kellemes külsővel, a borítón Hoffmann Alfréd fényképével, pasztellzöld színű, a könyvkötők által használt, márványozott papírra emlékeztető borítóval látott napvilágot. Igaz, ezt az időtálló tartalommal bíró, terjedelmes kötetet szerencsésebb lett volna kétségtelenül költségesebb, de a tartalomhoz jobban illő formában, keményfedelesek kötésben megjeleníteni. E monográfia a szakembereknek fontos alapl mű, és a művelődéstörténet iránt érdeklődő olvasóknak is hasznos és élvezetes olvasmány.

Borvölgyi Györgyi

Jegyzetek

1. RÉVAY József: A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének ötven éve 1878–1928. Fél század a magyar könyv szolgálatában. Budapest : MKKOE, 1929. <http://mek.oszk.hu/09100/09153/09153.htm>
2. RÓNA Béla: Hoffmann Alfréd = Magyar könyvkereskedők évkönyve 1906. Budapest : MKE, 1907. VI., idézi: SIMON Melinda: Hoffmann Alfréd és a dualizmus könyvkereskedelme. Budapest : Balassi Kiadó, cop. 2016. 9. p.
3. SIMON Melinda: Hoffmann Alfréd és a dualizmus könyvkereskedelme. Budapest : Balassi Kiadó, cop. 2016. 110–115. p.
4. SIMON i. m. 9. p.
5. A családtagok, az életmód az Eggenberger-vállalkozás részletes bemutatását, és Hoffmann tanulmányaira, fiatalkorára vonatkozó fejezetek: SIMON i. m. 11–56. p.
6. SIMON i. m. 44–56. p.
7. SIMON i. m. 31–43. p.
8. Eggenberger tudományos- és tankönyvkiadására néhány példa: GÁRDONYI Albert: Régi pesti könyvkereskedők. Bp. : Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó Rt., 1930. <http://mek.oszk.hu/10700/10742/10742.htm>; KÓKAY György: A könyvkereskedelem Magyarországon. Bp. : Balassi Kiadó, 1997. 51. p. <http://mek.oszk.hu/03200/03233/03233.pdf>; MÉSZÁROS István: A tankönyvkiadás története Magyarországon. Bp. : Tankönyvkiadó, 1989. 93. p.; Kiadványaira forrás például az OSZK katalógusa: http://nektar1.oszk.hu/librivation_hun.html; Hoffmann tudományos – és tankönyvkiadói tevékenysége: SIMON: i. m. 146–175. p.
9. Vállalkozásának nevében is őrizte a folytonosságot az elődökkel (Legtöbb esetben Eggenberger-féle könyvkereskedés alakban használta). A cég különböző névváltozatokkal szerepel az egyes időszakokban, amelyet a szerző megemlít az aktuális fejezetben.
10. SIMON i. m. 135–136. p.
11. SIMON i. m. 167–169. p.
12. SIMON i. m. 206–222. p.
13. SIMON i. m. 10. p.